

ՎՍԵՄ. ՆՈՒՊԱՐ ՓԱՀԱ.

Օմիւսնիոյ Արշալայս լրագրոյ մէջ ուրախութեամբ կարգացինք հետեւեալը:

Արշալայս նախընթաց թուով ուրախ սրտիւ ծանուցինք մեմա. Նուպար փաշային յատիւնն Բարձրաւորին: Գահիրէի մեր մեծարդոյ բարեկամներէն մէկը՝ կայսերական այս աստիճանաբաշխութեան վրայօք հետեւեալ մանրամասն տեղեկութիւնները կը հաղորդէ մեզ:

«Անցեալ ամսոյ 26ին օգոստոս. Սուլթանին թիկնապահներէն Բէշիտ պէյը՝ պատերազմական Թալիա շոգենաւով և Պօլսէն հատաւ ի Գահիրէ: Նորին Ասեմութեան յանձնուած էր և կը բերէր զկայսերական հրովարտակն, որով՝ ըստ խնդրոյ բարձրապատիւ Խըտիվին, իւր Արտաքին Գործոց Պաշտօնեաց մեմա. Նուպար փաշային միջխրութեան մեծ աստիճանը կը շնորհուէր:

«Ուստի յիշեալ ամսոյ 28ին այս հրովարտակը մեծ հանգիսիւ կարգացուեցաւ ի փոխարքայական պալատն Գասր - էլ - Նիլ կոչուած. ուր ներկայ էին եգիպտական իշխանութեան բոլոր նախարարներն՝ իրենց համազգեստովք: Երկու զօրախումբ պալատին բակը՝ յերկուս բաժանեալ բարևի կայնած էին. յորժամ զինուորական նուազարանաց ներդաշնակութիւնն դադարեցաւ, մեմա. Թալաթ փաշան ի լուր ամենեցուն սկսաւ կարդալ վեհա. Սուլթանին հրովարտակը. զոր՝ լմնցնելէ ետեւ, ակնածական յարգանք յանձնեց ի ձեռս Խըտիվին: Նորին Բարձրութիւնն ևս իւր ձեռքն յանձնեց զկայսերական հրովարտակն՝ իւր սիրելի նախարար Հայկազուն Նուպար փաշային՝ իւր սովորական մարդասիրութեամբը շնորհաւորելով զնորին Ասեմութիւնն: Յետ այնորիկ բոլոր հանգիսականք՝ իրենց խնդակցութիւնները բազում սիրով յայտնեցին Արտաքին Գործոց Պաշտօնէին:

«Երկու օր ետքը մեմա. Նուպար փաշան՝ այս բարեպատեհ առթիւ, 24 անձանց համար յոյժ փառաւոր հացկերոյթ մի տուաւ յապարանս իւր ուր բաց ի կայսերական թիկնապահ Բէշիտ պէյէն, ներկայ էին նաև զահաժառանգ իշխանը, բարձր սպատիւ Թէյֆիք փաշան, իւր եղբարքը,

փոխարքայական տանը վերաբերեալ փաշայք և բարձրաստիճան նախարարք:

Ասեմա. Նուպար փաշային յայս մեծ աստիճան բարձրանալն՝ որչափ որ պարծանք և անգուգական ուրախութիւն մըն է ընդհանուր Հայոց ազգին, նոյնչափ ազգային խորին երախտագիտութեան արժանի է վեհ և ազնուական զգացմունքը բարձրա. Խըտիվին, որ զիտէ վարձատրել մարդասիրարար զհանձարեղ և զկենցաղագէտ հաւատարիմ նախարարս իւր:

Արշալայս Արարատեան, Թիւ 971, Սեպտեմբեր 22.

Հետեւեալ յօդուածին մէջ ուշադրութեան արժանի պարբերութիւններ ևս գտնուելով, արժան կը համարուիք օրինակել աստ:

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԱՐՈՒԵՍՍԱՀԱՆԴԷՍ

Ի ԶՈՒԻՏՑԵՐԻԱ.

Գլխաւոր երկու միջոցներ կան մարդկութեան ապրուստն հայթայթող, այս ինքն երկրագործութիւնն ու վաճառականութիւնն. որովհետեւ երկրագործը զհացն հողէն ի գոյ կածէ և վաճառականը զայն կը տարածէ ամենայն ուրեք, և այս երկու գլխաւոր արդիւնքը մարդուս քրտանց ամենալոյար վաստակը կրնայ սեպուիլ, քանի որ ոչ շողորթութեամբ, ոչ ստախոսութեամբ, ոչ անիրաւ պահանջմունք և ոչ ալ հարստահարութիւնք կան դոյա մէջ: Եթէ բոլոր արհեստներու և շահու մօյր երկրագործութիւնն ու վաճառականութիւնը ընդունուելէն յետոյ, նաև այս երկուքն ալ քննենք՝ կրնանք ըսել որ միմիայն երկրագործին վաստակն է սուրբ վաստակ, և թէպէտ պէտք էր որ երկրագործը մարդոց երջանկագոյնը լինի: Վարժիք մը կայ թէ, Հայերուս յԵւրոպայում շատնալովը, Եւրոպան կը ճաննայ զՀայաստան, թէ մեծ պատիւ է Հայութեան եթէ Եւրոպայի խորհրդարաններում, պալատներում և ուրիշ քաղաքական, ուսումնական և ըն. բարձր ասպարէզներում, բարձրաստիճան Հայեր գտնուին, թէ այս վերջիններով Եւրոպան առաւել ևս կճաննայ և կը սիրէ զՀայն:

կամ զՀայաստան։ Այս կարծիքը միայն կէս մը ճշմարիտ է, որովհետեւ ինչ արհաւիրք որ այդ մասնաւորութիւնները կատանան, Հայաստանէն չեն բերիր զայն, այլ նախ կ'Եւրոպական և իրենց մասնաւոր ջանքովը կը յառաջանան. ուրիշ իրենց այդ մասնաւոր մեծութիւնները Հայաստանի աղբանք չեն և Հայն ինք զինք կը խաբէ այդ մեծամեծներու կամ յառաջողէմներու արժանիքը իւր մէն տրուած համարելով և ընդ այն պարծելով զոր օրինակ եթէ Եւրոպայի մի երեւելի դպրոցում Հայ մը փառֆէսէօս կը լինի և զիսնոց մեծ ծառայութիւնը կը մատուցանէ, զորա մասին մենք պարծենալու իրաւունք չունինք, քանի որ նա իւր փառֆէսէօսութիւնը Հայաստանէն չբերաւ, այլ Եւրոպոստաւ և անդ բարձրացաւ։ Ուրիշ քաղաքակրթեալ ազգաց ծանօթամեջու համար պէտք է որ մեր երկրին արդիւնքը, զորքը առ մարդկութիւնն մատուցած ծառայութիւնը ներկայացնենք, պէտք է որ Հայութիւնը կամ Հայաստանին մէջ ծանցուի իւր գոյութեամբն ու պատմական կեանքովը, կամ բուն Հայկական մեծագործութիւնը ներկայանան Եւրոպային։ Այս երկու առարկութիւններէն առաջինը զեռ շատ հեռու է, որովհետեւ Եւրոպացին ցայսօր մինչև Պօլիս եկած է և զեռ մեր հայրենեաց խօսքին անձանօթ իրեն. (պէտք է զիտնալ որ՝ 20—30—40 կամ աւելի Եւրոպացի հնախոյններու, ծանապարհորդաց և կամ քանի մը բազմախնդիրներու ներկայութիւնն ի Հայաստան չճանցնէր զմեզ Եւրոպային)։ Եւ եթէ յուսամք որ օր մը ծանթաներ շինուելով Եւրոպացի գաղթականներ իսկ պիտի գտնուին մեր երկիրը զմեզ ևս լուսաւորելու կամ կրթելու, լաւ ևս է որ՝ այդ յոյսը գոյութիւն չուննայ, որովհետեւ եթէ ազգէտ ժողովրդեան մը մէջ Եւրոպայի զիտուն, և խորամանկ մարդիկը մտնեն, վայ այն ատեն՝ որ զուցէ մեր սեպհական հողերն ալ ձեռքերնէս խլելով, իրենք պիտի ըլլան ևս և Հայը մշակ . . .

Իսկ զայով երկրորդ առարկութեան այս ինքն, հայկական գործոց և արուեստից արդեանցը Եւրոպայում ներկայութեանը, յայտնի է թէ այսպիսի մտածութիւն մը իւթօփի է. վասն զի թողունք որ զեղարուեստի և երկրագործութեան մէջ

զեռ Հայը իրատ մանուկ է, հարցնենք մէյ մը թէ Հայը վաճառականութիւն ունի, Եւրոպա կուգայ, ինչ առուտուր կընէ, իւր յարաբերութիւնը ո՞ր ոմանց լուսաւորեալ ազգաց հետ են. այս հարցմանց պատասխանելու համար—պէտք է քիչ մը շոշոկումները մէկ կողմ դնել և չը պարծիլ թէ «Հայը վաճառական ժողովուրդ մ'է», որովհետեւ իւր վաճառականութիւնը գրեթէ չէր չլուծուինէն քիչ բարձր է, իւր լուսաւորեալ դրացիին են Ասիոյ տաճիկներն ու քիւրտերը և իւր լուսաւորը միայն դոցա հետ է։ Մարսիլիոյ, Լօնտօնի, Փարիզի և այլ քանի մը քաղաքաց մէջ չորս ու կէս Հայ վաճառական գտնուելով՝ պէտք չէ խաբուիլ որ Հայը վաճառական է, մանաւանդ թէ այդ քանի վաճառականին ծախածն ալ երբեք Հայու ապրանք չէ. կարելի էր նաեւ Հայուն վաճառական ժողովուրդ բոյլ, եթէ իւր նախաժամ չֆթին ու չհանած հոռոմին պէս զգալի ընէր իւր վաճառականութեան գոյութիւնը և որով նաեւ իւր ազգը ծանցնէր Եւրոպային։ Ուրիշ այս մասին ալ զեռ տեղ մը չունի Հայը լուսաւորեալ ազգաց շարքումը, ուրիշ Հայը եթէ չէր չէ, վաճառական ալ չէ։

Արդ ի՞նչ է Հայուն գործը աշխարհի վրայ. — առանց ընդդիմանութեան երկրագործութիւն, այդ մասին զեռ չը խօսած, հակիրճ տեղեկութիւն մը տալ՝ քեզ, սիրելի Հայ . . . որ մը Զուիցերիոյ Ալթուրի քառած զիւղաքաղաքն էինք, — Հայերուս առաջնորդող հայասէր, զիտնական և բարեսիրտ տնօրէն Պ. Փրիզին հետ այն տեղ գացինք շրջելու վաճառք մը. Պալմիրիկեան կատուի աչքեր ունեցող բոկոտն վարդապետ մը որ՝ առաջնորդէր և կը ցցնէր մեզ տեսնելու արժանի տեղերն ու բնութեան զանազան տեսարանները. երբ խնցաւ մեր Հայ լինելը, հարցուց «Հայաստան երկիրը Պահիրէի մէջ չէ՞», ասոր պատասխանը դուն տուր, ընթերցող։

Երկրորդ օրն էր (այդ վարդապետին հարցմունքէն ետքը) Լուչերնում քաղաքի 45—50 տարեկանի մօտ վարժապետ մը, որ՝ ի սկզբան կը ձեռնցնէր թէ Հայոց պատմութիւնը և ներկայն զիտէ լաւ կը ճանչէ, և թէ սիրելի է իրեն մանաւանդ տեղեկութիւններ Հայոց ներկայ վիճա-

կին վրայ, երբ այս միջոցին խուժը մը հեծեալազօրաց և խուժը մըն ալ հետեակ զօրաց զինուորական կարգաւ և նուագարանով համընթացիկ անցնելը տեսնելով իւր խօսքն ընդմիջեց և հարցուց իսկոյն, «Հայոց Միլիթանը ի՞նչպէս է, քաջ են, լաւ և վարժ կը պատերազմի՞ն» . . . :

Նոյնպէս բաւական «շէնք շնորք» հագուած երկու քաղաքացիներու Հայ ըլլալը կիմացնես, կրնայ պատահիլ որ՝ քաղաքացին իւր ընկերին հարցնէ թէ «Արմենիան ի՞նչ բան է, կուտուի» թէ կը խտուի . . . : Աւերջապէս գիտուն և բանաստեղծ համբաւեալ վարժապետ մը բոլորովին անձանթ չըլլալուն համար Տիրաւնը, Միհրդատն ու Արտաշէնը գիտէ, ինչպէս նաև Հայոց Ախլէրմ—թէլը (Աւարդան) կը սիրէ և փափաք կը յայտնէ տեսնել իւր պատկերը Աւարայրի երգչի պատկերին հետ :

Ահաւասիկ, վարդապետ, քաղաքի վարժապետ, քաղաքացի և երեւելի գիտնական, այս չորս վիճակի արանց ունեցած ծանօթութենէն կարելի է եզրափակել թէ Հայը որչափ ճանչցուած է Եւրոպայի մէջ, մինչդեռ ամենայն վստահութեամբ կրնանք ըսել որ՝ ամենառամիկ ղեկացի Հայը գոնէ լսած է Փռէնկի, Ինկիլիզ, Մօսկօֆ, Նէմցէ և Զուիցեր ազգերն ու երկիրները, ասոր պատճառը խորհող մը շուտ կրնայ գտնել :

Հայը կրօնական ազգ մը ըլլալէն յետոյ՝ է մի միայն երկրագործ ժողովուրդ, այո, քանի որ եթէ չորս միլիօն հաշուենք, առ նուազն 2¹/₂ միլիօնը երկրագործ պիտի գտնենք, ուրեմն իբր երկրագործ պէտք է ներկայանանք Եւրոպային, և փառք մեղ եթէ իբր երկրագործ կարենանք պարզերես պարծել թէ «այո՛ արժանի եմք երգրագործ կուռեւրու» : Սակայն եթէ հմուտ երկրագործ մը քննէ նաև մեր այդ դասին կեանքը և բաղգատէ այլոց հետ, այն եզրակացութեան պիտի հասնի՝ որ այդ ալ միայն անգուրնալ ցոյց մ'է և ոչ մի ուրիշ բան :

* * *

Յարզ դրածներս վերնադրիս հետ գրեթէ վերաբերութիւն մը չունեցան, սակայն այդ վերնագրին ներքեւ՝ մի կարծեմ ընթերցող, որ՝ երեւելի

սքանչելիքներ պիտի նկարագրեմ, ոչ այդպիսի Արուեստահանդէս մը դու միշտ կը տեսնես Բերայի կամ այլ տեղերու մանաւանդուն խանութը, ինչպէս նաև Հայաստանի այգիներում և պարտեղներում :

Աւստի այս տեղի արուեստահանդէսը յառաջադիմական և երկրագործութեան զարգացման նպատակներով կազմուած սովորութիւն մ'է միայն, այսպէս :

Զուիցերիոյ իւրաքանչիւր գաւառը ամեն տարի որ և է մէկ զլիսաւոր գիւղին մէջ ընդարձակ հրապարակ մը կը զարդարէ, ուր կը զետեղէ իւր երկրին արտադրած բոլոր բարիքն ու զլիսաւոր կենդանիքը ի տես հասարակաց, այդ արուեստահանդէսը գրեթէ չորս օր կը տևէ և շրջակայ բոլոր ժողովուրդը միայն 50) սանթիմի ծախքով մը իւր զրացի գիւղացւոյն ի տես հանած բարիքները և զոյն արտադրելու միջոցները կը տեսնէ փոխադարձ և կը ջանայ յաջորդ տարւոյն ինքն ևս մշակել զանոնք : Կարծեմ աւելորդ է յիշել թէ այդպիսի, թէև փոքրիկ, արուեստահանդէս մը ոչ թէ ապարդիւն է, այլ և իսկ բազմաթիւ օգուտներն ունի, որք անուրանալի են :

Այդ հանդիսաւայրը այս տարի Յիւրիս գաւառում Մայրն կուռած գիւղումն էր, մեր գիւղէն քալելով 1¹/₂ ժամ հեռու : Զուարճալի է քալել այս ճանապարհը բնութեան շքեղ տեսարանները վայելելով՝ քան թէ շոգինաւին բեռ լինել :

Ճանապարհը ծաղկապսակ կամարներով, վարդերով, դրօշակներով և զանազան հայրենասիրական և երկրագործութեան օգտակարութեանցը վրայ դրուած փոքրիկ խօսքեր և ոտանաւորներով զարդարուած են : Իսկ երբ Մայրն հասնիս, զայն ճանչնալու համար երեւակայէ քեզ մայիս 24 ին Պէյքօղի փողոցները, տներն, դաշտավայրն և ուրիշ ամեն այն բաները՝ որ հանդիսին շուք կուտան, մտնենք այժմ արուեստահանդէսի հրապարակը, ուր խուռն բազմութիւն մարդկանց մի առ մի տեսնելով իրենց հայրենաց և աշխատութեանց արդիւնքը կը դարձանան :

Այդ բերքերուն վրայ համառօտ տեղեկութիւն մը տալու համար կրցածիս չափ թուեմ տեսածներս ու գիտցածներս, «կաղամս, շողգամ, բողկ

ստեպղին, գլուխ, տակ, զանկառ, սիրտխնձոր, պետականձոր, սոխ, սխտոր, քսխա, պրաս, ջրի դր-
դում, լոպի, րահան, սամիթ, դաղձ, ագառքեղ, քուշմամ, փշիշուկ, ձուաղեղուկ, խաշխաշ, հա-
զար, մոլոշի, վարունգ, սևխ, հնտացու, տանձ, խնձոր, խաղող, սալոր թուզ, դեղձ, ծիրան, բն-
կոյղ, նուշ, կաղին, ալուձ, կլակ, սերկեկ, մո-
րի, կորիկ, կտաւատ, գարի, ցորեն, մորացորեն, վարսակ, կանխի, իշկորեն, աւել, ցախ, փեթակ, մեղր, մեղրամամ, կարագ, պանիր, հաց, ևն, ևն, ևն, ուրիշ զանազան բերքեր, պտուղներ, ընդե-
ղեններ, որոնց մեծագոյն մասը վերը յիշածներուս տեսակներէն են, որոնք ինչպէս նաև Հայերուս ալ ծանօթ են. կային նաև երկրագործական զանազան մեքենայներ, սայիր, հերկիու, հնձիու, ցանկու ևն, ևն գործիքներ: Եթէ այս պտուղներուն և բերքերուն շատերը ի Հայրենիս տեսած և մշա-
կած չլինէի, երբեք չէի կրնար հաւատալ որ մեր Հայրենիքն էլ այսպէս բերքեր ունի՝ մինչև հօտա-
նոց տանձեր և խնձորներ (զանազան տեսակնե-
րով) և լաւ խաղողներ կային, թէպէտ այս մա-
սին Հայաստանը կրնայ միջիլ և գուցէ յաղթիլ Չուիցերիան, բայց սա տարբերութեամբ, որ անդ միայն Աստուած կուտայ, իսկ աստ արհեստը, լոկ է թէ մեր ճարտարութիւնը դարձեալ գործ չունի սորա մէջ:

Ասկէց զատ մեր նինքներու հետեւալ խօսքը ցաւալի ճշմարտութեան մը կարգը կանցնի այժմ, թէ «մեծ ու սղոյիկ չմնաց, խեր պէրէքէթ ալ չմնաց». որովհետեւ եթէ Հայաստանի մի ծերուկ պատգամն երկրին արգասաբերութեան նկատմամբ տեղեկութիւններ հարցնես, նա քեզ չը պիտի պատասխանէ թէ «միայն այս մէկ այգիին խաղո-
ղովը կապրէր հաւս, հայրս, նաև ես, բայց այժմ ունինք չորս այգի և հազիւ ուտելու խաղող կը գտնենք, ալ զինի ի՞նչպէս ունենամ», թէ մանկու-
թեանս տունն 10, 20, 40, 60 բաղմազան պտղա-
տու ծառեր կային և ամեն մէկ ոստին ներքև յե-
նարաններ կը գնէր հաւս որ չկոտրին պտուղին ծանրութենէն, բայց երթալով չորցան ու հատան և հիմայ պտուղի երես չենք տեսներ». Այո, այս և այսպիսի դառն իրողութիւններ ականատես վը-
կայք և լսողք կրնան հաստատել, մանաւանդ թէ

ևս իսկ գիտեմ և լսած եմ ասոնք, այսպէս է նաև մեղ մօտ հողին արգիւնքը՝ այս ինքն հացը կամ ցորենը, որուն արագոյց է պանդուխտ հա-
յերու բաղմանալը հեղհեռէ զանազան քաղաք-
ներում, որք յարօրը թողած են և սէմքը կը շարկեն ապրուստ ճարելու համար:

Մեր արուեստահանգէսի մէկ մասունքն էլ դը-
րուած էին կենդանիք, բայց միայն եղ, կով և խոզ. ասոնց վրայ ևս համառօտ ծանօթութիւն մը տալու համար կրնամ ըսել որ՝ եթէ մեր երկ-
րագործ Հայր իւր է կղերէն զանգուած մը շինէ, հազիւ կրնայ սոցա մէկ եզին չափ լինիլ, այդ զանգուածը և թէ ամենաղքատ գիւղացի կամ երկրագործէն սկսելով մինչև հարուստը 2էն մին-
չև 25—30 այսպիսի եզեր ու կովիւր ունի Չուի-
ցերացին, որոց իւրաքանչիւրը 600—1000 ֆրանք կարծեն, մինչդեռ մեր խեղճ գիւղացին հինգ տա-
րի Պօլիս կը կենայ, որ 500 դշ. հաւաքելով եղ մը գնելու կարող լինի: Իսկ խողը արգէն ան-
ծանօթ է մեզ մօտ և անսուրբ կենդանի նկա-
տուած, այլ ի՞նչ օգուտ որ եւրոպացոց հարս-
տութեան մէկ մասն ալ այն է, և շուտ կը բազ-
մանայ, և իւր փոքրիկներուն միտէն կարելի է լաւ «Փութուն քէպապի» շինել, զոր գուցէ զայն ան-
սուրբ համարող աղբարիկը «իւր մատներն ալ հետը ուտէ»:

Գեղեցիկ տեսք մը կրնծայեր փափուկ, սպի-
տակ, մաքուր և քիրուկ խող մը իւր 11 հատ փոքրիկ ջուտերով . . .

Այս արուեստահանգէսը, ինչպէս ըսի, ըստ ին-
քեան երեւելի բան մը չէ, այլ պարզապէս մեծ-
կակ մանաւի խանութ մը և քանի մը կենդա-
նիք, բայց Չուիցերացին այնպէս չնկատէր զայն, այլ իւր շարժումները, առ այն ցոյցած համակ-
րութիւնը, ուրախութիւնը, հանդիսատես յա-
խառն բաղմութիւնը ևն. կցցունեն որ՝ իւր ը-
րածը ամենամեծ բան մը կը կարծէ, և եթէ իրեն հարցնես, Ալէնայի արուեստահանգէսէն վեր կը դասէ իրենը. միթէ այսպէս մտածելովը կը խա-
բուի՞ արդեօք. ոչ, քանի որ նոյն (Ալէնայի) հանգէսին մէջ ալ երկրագործութեան և ման-
կավարժութեան առաջին միտանիքը կստանայ ուրեմն զա հպարտանալու իրաւունք ունի:

Գարունը երբ օդերը բացուելով տեղացիք սկսան այգիները յօտել, փորել, մաքրել, պատուատել և սարնել, կը տեսնէի որ իւրաքանչիւր որթին վրայ միայն մէկ ոստ կը թողէին և կը մտածէի ինքնիրենս թէ մէկ ոստը որչափ խաղող կընայ տալ, մինչդեռ մեզ մօտ իւրաքանչիւրը 8—9 ոստեր ունին և որթերը խոշոր ծառերու չափ են, բայց այժմ կը տեսնեմ որ առ նուազն ամեն որթատունկ 8—10 կող խաղող ունի և ամեն մէկ կողը կէս կէս օխայ կը կշռեն միջին հաշուով. որթատունկերը գրիթէ իրարմէ 5 տասնորդամեթոն հեռու անկուած են. Արդ ենթադրելով որ՝ զիւղացի մը միայն մէկ այգի մը ունի, 3000 որթատունկ կը պարունակէ, ըսել է թէ 1500 հօխայ խաղող պիտի կընայ ստանալ միջին հաշուով (և քանի որ փոխանակ խաղող ծախսելու գինի կը շինէ և կը ծախէ, ըսել է թէ աւելի կը շահի գինի ծախելով), բայց ըսեմք թէ խաղողը կը ծախէ և հօխան 5 դշի, (որովհետեւ ֆունտը այժմ 90 սանթիմ է և սոցա ֆունտը գրեթէ $\frac{5}{4}$ հօխայի կը հաւասարի, հետեւաբար հօխան 6 դշ. պէտք է հաշուել, բայց հոգ չէ), կստանայ 7500 դշ. ստակ միայն խաղողէն, մենք թողնով որ գինի ծախելովը աւելի պիտի կընար շահեր, նաև ենթադրելով որ աւելի քիչ որթատունկ ունենար, և աւելի աժան ծախէր, ըսեմք թէ 5000 դշի. խաղող կը ծախէ Զուիցերիացի մը:

Եւ հարցնեմք թէ արդեօք Հայ մը ցայսօր 5000 փարսի խաղող ծախած է. շատ տարակուսելի է, քանի որ Ասիոյ մէջ խաղողին 1, 3, 5, մինչև 7 հօխան մէկ դշի, ալ կը ծախուի և առնող չըկայ, — պատճառ, — որովհետեւ չեն մտածեր թէ կարելի է այն ամենապատուական Նոյեան այգիէն Նեկրոսի պէս գինի շինել, վարձատրել գեղացիս լցնել տիկերու մէջ, և տանիլ Եւրոպա պատուականապէս կուտ շինելու. « փուհ, Եւրոպացին Պորտօն թողած Եւրոպայ և կամ Պողիման գինիները քերանք կառնէ, ըսող լինի գուցէ, այս հարցմունքը Պրիլիցի մը թող ընէ, կամ այն որ՝ ոչ տեսած է և ոչ խած Նոյի գինին, այս Հայը եմէ գոնէ գինի Եւրոպա տանել ծախելու չափ քաջութիւն և ճարտարութիւն ունենայ, միայն

անկէջ երեք կերպով կօգտի. Ա. զիւղացւոյն խաղողը կարժէ, Բ. Հայ վաճառականը կը շահի և Գ. Հայու գինին հետ ինքն ալ կը ծանօթանայ:

Բայց յայտնի է թէ՛ այսպիսի նիւթոց վրայ ոչ լիուրի գրելու կընամ յաջողիլ և ոչ իսկ միջոց ունիմ, վասն զի այս նիւթերը հեղինակներու և մասնաւորապէս լրագրաց պարտքն է քարոզել, եւ պարզապէս քանի մի տեղեկութիւններ տալ կը փախաքէի յուսալով որ՝ օգտակար կընայ ըլլալ ընթերցողին:

Խօսքս լնացուցի բայց մեղանշելով, ուստի զըզջումս ալ գրեմ ի քաւութիւնս Պօլիս կարծեմ տասնէն աւելի ազգ. թերթեր կը հրատարակուին, ամենքին բրօկրամս ալ մի և նոյն բլաւու պայմանաւ, այս ինքն ամեն օր Թիէոն կամ ուրիշին հազար ու փութքով, այս ինչ գետնանին կառքով կամ ձիով երթալը, փաշաներուն իրարու հետ տեսնուիլը և ըն. ամենքն ալ կը հրատարակեն. բայց թէ ի՞նչպէս կընայ գեղացին աւելի արդիւնք ստանալ, թէ ի՞նչպէս կընայ վաճառականը աւելի շահիլ և ըն. և ըն. զանազան կենսական խնդիրներու վրայ խօսող հանդէս մը չկայ զեռ, և մէկ կողմէն ալ ժողովուրդը կը բամբասնէ որ ընթերցասէր չէ. ինչո՞ւ խեղճ գեղացին ստակ տայ անձնական կոխներ լսելու և հայհոյութիւններ սուրբելու համար. Երկրագործական օգտակար տեղեկութիւններ հոգացող հանդէս մը հրատարակէ, տես թէ ի՞նչպէս սիրով կը կարգայ այն խըմբիլ ըսածդ. վաճառականական թերթ մը հրատարակէ, տես թէ կապի՞ս թէ ոչ, վերջապէս ժողովուրդնան կենեքին ամենակարեւոր մասանց և իւր շահուն նկատմամբ օգուտ կար և ներհուն տեղեկութիւններ հրատարակէ, որպէս զի եւ իբր ժողովուրդ, օգուտ քաղեմ անկէ և սիրով վճարեմ ու կարգամ. Մեղք չէ՞ իմ ձակտին քրտանց որ՝ ինձ անօգուտ, միօրինակ հանապաղօրեայ թղթի կտորներու տամ:

Ասիւններէն, հայհոյութիւններէն մանաւանդ թէ կը վնասուին ժամանակս ալ վատնելով, մեկը միւսին դաւաճան ըսու, ուրիշ մի կենդանի կամ անկենդան կոչեց, կրորդ մը աւելի նոր հայհոյութիւն մը ստեղծեց, ինչ մեծ զիւտեր և ի՞նչ մեծ ծառայութիւնք ազգին, անուննին Եղիշէին

քով՝ դրելու է . . . Եղբայր, ընկերդ մասնիչ կուշկույ՝ ինքզինքդ Վարդանի տեղ մի՛ ցնեիր։ Եւ փոխանակ Մշեցին կամ միւսը, եղբայրն եղբօր գէմ՝ զրդուկու, սորուեցուր այդ խեղճին թէ (եթէ գիտես և կրնաս) ինչպէս կրնայ իւր հայրենեաց մէջ իւր պարէնը ճարել, և վերջապէս քարոզէ ժողովուրդին իրեն օգուտ տուող այնպիսի սկզբը բուժքներ, որ գէտ զի նա համաձայնի և կարենայ լսել թէ՝ «Եկայք շինեսցուք սուրբ զխորանն լուսոյ, քանդի ի սմա ծագեաց մեզ լոյս ի Հայաստան աշխարհի»։ ապա թէ ոչ աւելի լաւ կրնէ ժողովուրդը փոխանակ քեզ իրր խրատողին՝ միտիկ ընելու՝ «Բժիշկի, բժշկեա՛ զանձն քո» ըսէ։ Յտես, օրիելի եղբայր։

Պ. Գեղեկեան

Մանգուսի Եփեար, Թի. 2323, 2324. Սեպտ. 27.

Պօլսոյ արուարձաններէն ի Հիսար գտնուած Ռուպլէրէան բողոքականաց վարժարանի մէջ՝ ազատամիտ զաղափարներով հրատարակած յայտադրին ընդդէմ՝ ի գործ դրուած կրօնամոլական բռնութեանց համար տեղի տուած անցից վերայ լրագրաց ոմանց մէջ կարգացուած ախուր նկարագիրները աստ քաղել և հրատարակել կարեւոր կտեսնեմք։

ՌՈՊԵԼԹԵԱՆ ՎԵՐԺԱՐԱՆ.

Ամեն հայ լրագիրք Ռուպլէրթեան վարժարանին այս վերջին օրերս բռնած կրօնամոլ ընթացիցը վրայ գրեցին. ուստի մեզի ալ հարկ է իրր հայ լրագիր մը քանի մը խօսք ուղղել զպրոցին անօրէնին։

Ասկէց տասն և հինգ տարիի չափ առաջ երբ բողոքականութիւնը Պօլսո մօտէ, այն աստն միտեօնայնները սկսան աժան գիրք ծախելով զմեզ որսալ։ ամանկ ոչինչ գիներով որ՝ 30 դուրուշի արժողութեամբ գիրք մը մինչև 30 վարաշի ծախել սկսան, բայց տեսան որ այնքան սարսափելի դուժմարներ վատնելով հանդերձ չկրցան իրենց նպա-

տակին հասնիլ, սկսան ուրիշ միջոցներ մտածել, և ճշմարիտը խօսելով գտան այնպիսի միջոց մը՝ որ քար մը նետելով երկու ընկուզ պիտի ձգէին, որով թէ մեր մատաղ զաւակունքը ուսման պատրուակաւ պիտի խարէին, և թէ այսքան տարուան ցրուած ստակնին մէկիկ մէկիկ պիտի ժողվէին, այս անգամ՝ հրացանը սրտերուն ուղղեցին, բայց իրենց զժաղդութենէն զնտակը սահեցաւ և պարտեալ ետ դարձան։

Մեր հասարակութիւնը այնպիսի բնաւորութիւն մը ունի՝ որ ամեն երեսը խնդացողը իրեն բարեկամ կը կարծէ, և երբ խարուած ըլլալն իմանայ, այն ատեն կը վրդովի, կը բարկանայ, կը կռուի և վերջապէս կը յաղթէ, բայց եկու տես որ այս խարուիլն ալ անմիջապէս կը մոռնայ, և ուրիշ շատ անգամներ ալ նորէն կը խարուի, ինչպէս որ այսքան տարուան փորձերէն յայտնի է։

«Փորձեալը կրկին փորձիլը յիմարութիւն է», առակը ամենեւին մեր ազգին համար է, և մեր այս անտարբերութեամբն է որ հայ ազգը երկու երեքի բաժնուած է, գուցէ ասանկ երկայնէ՛ քանի մը բաժանումներ ալ աւելնայ։

Մեր հայ լրագիրներն ալ որչափ որ ներքնապէս մեկզմէկ զգալ մը ջուրի մէջ խեղդել կը նային, դուրսէն յարձակում մը ըլլալուն պէս ամենը կը միանան և կոխին դէմ դնել, շատ անգամ՝ ալ կը յաջողին յաղթանակը վաստակելու. և ահա այս անգամ ալ հայ լրագրաց պոռչոտութեն Ռուպլէրթեան վարժարանը զաւակնին տուող հայրերը թմրութենէ սթափելով՝ հասկցան խարուած ըլլալն և իմացածնուս նախելով երեսուն հատէն աւելին իրենց զաւակը վարժարանէն հանելու են, միանգամայն տուած ստակնին ալ պահանջելով։ Յուսամք թէ մնացածներն ալ ասոնց կը հետեւին։

Բայց բողոքականաց խորամանկութիւնը շատ է, հարկաւ ուրիշ միջոց մ՝ ալ կը գտնեն դարձեալ ազգին մէջ մտնելու, և մեր հայ ժողովուրդը թող հիմակուրէն պատրաստ ըլլայ խաբուելու և վերջէն կրակ կայ պօռալու։

Քանի որ այս միամիտ բնաւորութիւնը մեր վրայ է, ատեն ատեն օտարին թէ ուղղակի և